

EL JOC I EL LLEURE TRADICIONALS A ARBÚCIES, 1900 - 1940

NÚRIA TORT

Mestra Llicenciada en Ciències de l'Educació

Abans de passar a l'explicació d'aquest treball, crec, i penso que és clarificador per a la lectura d'aquest document, que cal iniciar-lo explicant el plantejament que l'equip es va fer del treball i el seu desenvolupament posterior, ja que una cosa és el que pensàvem fer i l'altra de molt diferent és el que pot arribar a donar el material que hem recollit. Com a grup de treball, tenim tot el material mig endegat però encara no n'hem pogut treure conclusions finals, si de cas en poso alguna és una opinió personal que no ha estat contrastada ni tampoc discutida pel grup.

Val a dir que allò que ens havíem proposat en principi, i que era fer un recull de fitxes on hi fariem constar jocs i joguines, s'ha anat ampliant. Ens pensàvem, que ens sortiria només una manera de jugar a un joc, i una sola lletra igual per a cada cantarella, i no havíem previst que sortirien jocs no estructurats, o sigui d'imitació, que tindriem diferents noms per a un mateix joc, etc.

Una altra prèvia que cal esmentar, és que hem respectat el nom de joc o maneres de dir, o de cançons i cantarelles que han usat els tertulians. Per més que de manera normativitzada es parla de "FER JULI" quan se salta de pressa a corda, la forma pròpia d'Arbúcies és la de "FER JULIT". També hem trobat dificultats a l'hora d'escriure el nom d'alguns jocs. Quin hem de triar? "PUNYET CATROC" o "PUNYET QUE TROC", i ja no parlem de les cantarelles, en les quals es dona molt sovint aquesta possibilitat. També hem mantingut, tal i com ens han dit, els castellanismes que s'usen;

un exemple, en el joc de "PARAR I SALTAR" surten "espueles" fins i tot "escueles" i així ho constatem en el treball.

PLANTEJAMENT

Es va començar la feina amb les àvies i avis de la Llar de jubilats d'Arbúcies. Gairebé tots s'hi van presentar voluntàriament, més endavant vam veure que a alguns se'ls havia de pregar, segons ells o elles de petits no jugaven, o el que podien dir no era important, o ens donaven alguna excusa.

El mètode de treball es va iniciar per mitjà de tertúlies, homes i dones separats, fins i tot es va tenir en compte que els entrevistadors fossin del mateix sexe. Hi ha hagut tertúlies d'un sol tertulià, de dos, de tres, i fins a cinc tertulians, sense comptar els entrevistadors. S'han fet 6 tertúlies de dones i 4 d'homes. Les tertúlies s'enregistraven en cintes de les quals se n'ha fet una transcripció literal.

S'obria una fitxa personal de cada tertulià/na amb les seves dades personals i una fitxa de cada tertúlia amb les incidències que es creia que eren rellevants per a la posterior comprensió del treball.

Un cop amb la transcripció literal a les mans, els components de l'equip de treball, fèiem un buidat per extreure totes les dades que feien referència a: jugar, jocs i joguines, també de cantarelles i de maneres de triar per iniciar determinats jocs. S'obria una fitxa de cada joc o manera de

jugar que sortia dins la conversa, encara que només en sortís esmentat el nom; i quan era el cas, s'omplien tots els apartats de la fitxa que ens era possible. S'obria també una fitxa per a cada joguina que sortia referenciada, tant si era de compra com si era d'elaboració personal. Ambdues classes de fitxes s'hi feia constar la descripció literal i la persona que l'explica. Els de construcció pròpia se'n feia una explicació detallada del procés d'elaboració i materials que utilitzaven.

Si un joc o joguina surt referenciat en més d'una tertúlia, se li ha obert fitxa cada vegada que s'ha esmentat, si es presenten variants dins la mateixa tertúlia es fan constar en la mateixa fitxa com a variants del joc o la joguina de què es parla.

Tenim obertes en aquest moment, en què no s'han buidat totes les transcripcions, un total de 298 fitxes de jocs, cantarelles i cançons de tria; i un total de 77 fitxes de joguines. Repeteixo, és clar, que n'hi ha de repetides.

A sota mateix del nom del joc i variants, apuntàvem el material que era necessari. Quan jugaven a "AGULLES DE CAP MACO" calien les agulles, al "CASTELL DE NOUS" feien falta les nous, i si faltaven també es feia amb pinyols de préssec mollars.

Quan hem pogut, hem posat l'època de l'any en què hi jugaven, a vegades es pot deduir pel material. Feien ninots de carbas-ses a la tardor quan estan al punt. Aquest apartat molt sovint ha quedat en blanc.

També miràvem d'esbrinar si era un joc individual, de petit, mitjà o gran grup. Si hi jugaven nens, nenes o junts. Si se solia jugar normalment a dins a casa o fora. Com en l'anterior apartat de l'època de l'any, no sempre hem tingut resposta per aquests dos. Sabem però, que per jugar a "BÉLIT" havia de ser un gran grup, que al "MAIOL" s'hi jugava individualment, però no sempre és tan evident com en aquests dos casos.

Després de la descripció que en feia el/la

tertulià/na del joc, transcripció literal i variants que podien sortir dins la mateixa tertúlia, fèiem també un apartat de connotacions socials, on apuntàvem els comentaris que feien referència a la situació econòmica, social, cultural...

GRUP HUMÀ

Del grup humà amb el qual hem treballat n'hem pogut extreure algunes dades que us donem de manera resumida.

S'han entrevistat 15 homes, nascuts entre el 1909 i el 1936, o sigui que comprenen un període de 27 anys. D'aquesta quinzena de tertulians 10 són nascuts a vila, 4 a pagès i 1 a Barcelona. Del grup de dones se n'han entrevistat 13, nascudes entre el 1902 i el 1940. Agafa un espai de 38 anys. El grup està repartit entre 6 dones nascudes a vila, 6 més nascudes a pagès i 1 a Barcelona. Gràfica núm. 1 i 2.

De les gràfiques n'hem pogut extreure algunes dades importants, com per exemple, que la mitjana de germans a pagès és de 6/7 germans mentre que la mitjana de germans de vila està entre 3/4 germans. Gràfica núm. 3. Si ens fixem en els que ens diuen la gent de pagès veiem que el joc normalment era entre la germanor, nens i nenes, grans i petits, fins i tot en determinades festes com la mort del porc, o la castanyada juguen infants i adults. Els diumenges el joc s'estenia entre veïnats. Expliquen que el joc era una excusa perquè no s'adonessin que treballaven tant. A pagès sempre hi havia feina i la canalla també hi havia de participar.

La feina dels nostres informadors i dels seus pares es pot veure també en la gràfica núm. 4, on es veu que la gran part de pares i mares treballen entre els sectors de l'artesanía, a pagès o en feines derivades del bosc. Mentre que els informadors ja manifesten un descens en aquestes ocupacions tradicionals per augmentar l'ocupació industrial. S'ha de dir que les dones,

tot i que potser tenien alguna feina fora de la llar, la majoria diuen haver fet de mestresses de casa com a feina principal. Les que vivien a pagès diuen ser mestresses de casa i també pageses.

Pel que fa al lloc d'escolarització dels informadors, a la gràfica núm. 5 trobem que 4 han assistit a l'escola de monges, 12 a les nacionals, 7 esporàdicament amb mestres de sequer, 3 a l'escola sant Lluís i només 1 no ha estat mai escolaritzat. Els que havien anat amb mestres de sequer, aclareixen que no anaven a estudi ni jugaven de maig a novembre. Quan venia l'hivern era el millor temps per a ells. Tampoc no parlen de la prohibició de jugar nenes i nens.

Hem volgut mirar també la procedència dels progenitors de primera i segona generació: pares i avis dels informadors, en la gràfica núm. 6, per saber si allò que ens explicaven podia estar influït per gent vinguda de fora de la vila d'Arbúcies o la pagesia de l'entorn. Es veu per la gràfica que entre pares i mares i avis d'una branca i de l'altra, n'hi ha 142 que estan compresos entre el sector Arbúcies; Montseny i Guille-ries, que en podríem dir el rodal d'Arbúcies; i 26 progenitors els podríem posar fora d'aquest sector on hi ha també comptabilitzats, quan s'ha donat el cas, que es desconeixia la procedència d'algun avi.

DIFICULTATS A L'HORA D'INTERPRETAR LES DADES DE LES TRANSCRIPCIONS

No hem treballat sobre documents escrits, sinó sobre persones vives i la principal dificultat és la memòria. Trobem descripcions molt difícils d'entendre, fins i tot dins d'una mateixa tertúlia, els components no es posen d'acord sobre quin joc és.

Hem vist que l'aspecte de la memòria és un factor cabdal, ja que tret d'alguns casos, els flaqueja i els és molt difícil recordar un joc o una cantarella complets per expli-

car-los. Te'n diuen una part. Altres vegades sembla que barregin una part d'un joc amb una altra. O que posin una cantarella en un joc que no hi va. O que... etc. I aquesta podria ser la cançó enfadada.

Es gairebé impossible d'esbrinar, si el que t'expliquen es va esdevenir en la seva etapa d'infantesa, d'adolescència o ja d'adults i adultes.

El gavadal de jocs, joguines, etc. que surten, amb tantes variants com poden ser: un mateix joc amb noms diferents (a bristi, a cuit, a cuit a l'amagada, a l'acuit, a mares, al pot, a amagar,...); o un mateix nom per a diferents jocs com la xarranca que pot ser un joc de saltar a corda o un joc de palet; o confusions sobre si era joc o cantarella com és ara "la gallina ponicana"; i tots amb un detall o més que els diferencia. Tot això fa molt difícil dir quin és el model vàlid, o si no ho són tots, qui som nosaltres per dir que un és bo i l'altre no.

En alguna tertúlia ens hem trobat que hi participava algun element que s'imposava i no deixava participar els altres, els quals a vegades li donaven la raó per no estar-ne prou segurs, i tornem a tenir problemes amb els seus records.

Sembla que entre els tertulians i tertulianes es mantingui la idea que la gent de pagès no jugava o que les coses que ens poden explicar no són prou importants.

Pot ser que el joc sigui realment així, una cosa viva i adaptable que en un mateix temps es jugui de diferent manera segons sigui a pagès o a vila, un carrer o un altre, un grup o un altre, deu anys endavant o deu anys després cada grup en fa l'ús i les adaptacions que li convé.

CLASSIFICACIÓ I TIPUS DE JOCS

Com a mètode de treball hem elaborat una classificació de jocs, que si bé no és la més escaient, sí que ens ha servit, per començar a treballar i a veure les afinitats en-

tre jocs, ja sigui per l'estructura, pel material, etc.

No és l'objectiu de la xerrada ni de la redacció del text d'explicar un per un els jocs que hem trobat, per això a partir d'ara en farem només l'enunciat de la majoria. L'espai també fa que en limitem l'extensió.

JOCS D'IMITACIÓ

En aquest grup trobem una gran diferenciació entre el que és jocs de nens i jocs de nenes, per més que sempre hi havia algun nen que jugava amb les nenes i al revés. Quan es tracta de jugar a imitar el món que veuen, el món dels adults, els homes parlen de jugar a guerres de carrers, de batusses, etc.

Les GUERRES entre el Sorral i Magnès, entre el Castell i la Plaça, fins els de la vila contra els de pagès,...; a cops de roc normalment, no s'acostaven gaire (és quan proliferaven els traus). Diuen que la Carretera no solia fer guerres perquè era més "senyorita".

Les BATUSSES per veure qui era el més fort, i així podia manar, es concertaven. Allà es posaven els contrincants cara a cara i a cops de puny fins que un desidia.

Les dones parlen de jocs de reproducció del paper femení tradicional, jugar a "A PARES I A MARES", "A VENDRE", "A FER COUDINETES", "A BALLARINES", "A VESTIR NINES", "A CASAMENTS", "A BOTIQUERES" (amb una caps de betum feien unes balances, l'enciam era la vedella, la sorra l'arròs i així la imaginació feia la resta)...

JOCS DE TRIA

Hi ha una gran diferència en la manera de triar entre nens i nenes, aquesta tria podia ser per veure a qui tocava parar, per veure qui quedava eliminat, per saber qui es que-

dava les joguines, per decidir qui jugava o no, per fer un ordre en començar a jugar, per distribuir els papers quan hi havia competència, per fer equips... En el camp femení sol ser a base de cantarelles mig cantades, mig recitades. Entre elles hi trobem "UNI, DORI...", "CRESTA MALLESTA", "PITO, PITO", "LA GALLINA POLITANA", "UNA PLATA D'ENCIAM". Amb el paper plegat comptaven "CEL-INFERN" per fer equips. En l'ambient masculí es feia per "NET, BRUT", el bordegàs que s'atribuïa el paper de manar per haver demostrat la seva força, decidia qui jugava i qui no, dient net o brut mentre els picava la mà. I una forma comuna a tots dos sexes és el fer "PARELLS O SENARS".

JOCS DE FALDA

Aquí sense fer diferenciació de nens o nenes hi hem posat la mena de jocs més infantils, aquells que hi fa falta un adult per orientar o cantar o fer els gestos, ja que el menut és encara incapaç de jugar sol. Tenim "RALET, RALET", "LA SARDANA DE L'AVELLANA", "ARRI, ARRI TATANET", "MÀ I MANETES", "CONILLETES A AMAGAR", "MÀ MORTA, MÀ MORTA", "PUNYET CATROC", "AQUEST ÉS EL PARE...", "GANING, GANANG, LES CAMPANES DE CAN BLANC". Hi ha alguna cançó que és d'aquesta etapa infantil, de la qual no ens diuen joc són: "FUM, FUM XEMENEIA AMUNT", "DEMÀ ÉS FESTA", "ESCARBAT BUM-BUM"...

JOCS QUE DIUEN QUE NORMALMENT JUGAVEN ELS NENS

Hi ha una part de jocs com són "BÈLIT", "SALTAR I PARAR", "CAVALL FORT" jocs de: "BALDUFÀ", "TROMPITXO", "CESCLE"; jocs de: "BALES"; etc. que són constants en totes les tertúlies d'homes, amb moltes possibilitats de maneres de jugar i de jocs.

Jocs que diuen que normalment jugaven les nenes.

Les nenes parlen més de jocs de "ROT-LLANA", com "SOTA SOTA CAMBRA", entre moltes d'altres; jocs de: "CORDA", "PALET O RONELLA", "PEDRETES", "CANYETES", "PILOTA", "CORDILL"... totes amb moltes variants. Jocs de mímica: "ELS OFICIS DE BARCELONA"; jocs verbals: "EL PARE CARBASSER", "EL SOLDADET QUAN VA VENIR DE LA GUERRA"; Jocs de ritme: "ELS ESCLOPS D'EN PAU". En tot tipus de jocs de nenes hi solen intervenir les cantarelles o cançons.

JOCS QUE SEMBLEN COMUNS A AMB-DOS SEXES

En parlen homes i dones, tot i que generalment, no hi jugaven junts. Són: "ARRENCAR CEBES", "RESCATAR", "ESTIRAR LA CORDA", "BRISTI", "CASTELLS DE NOUS", "SANTS DE LES CAPSES DE MISTOS", "PASSAR L'ANELL", "CAP O TRAVA", "LA MARRANXA", "LA GALLINITA CIEGA", "L'ESPARDENYETA LA NINGNING", "PASSAR EL MOCADOR", "CAMALLERA EN PORTO", "ESTIRA I ARRONSA", "PRENDRE TERRENY", "SALT DE PUÇA".

JOCS INDIVIDUALS

Aquí hi posem tot un seguit de jocs, d'habilitat d'una persona amb un estri que pot ser joguina o no, com per exemple; "DIA-BOLO", "MAIOL", "PETADOR", "XANCLES", "PATINET", "FLETXES DE TREMP".

JOCS QUE PROVENEN DE L'ENTORN

Hi ha una infinitat de jocs que provenen de l'entorn proper, sense cap estructura, però que ens expliquen la inventiva dels infants a l'hora de jugar. Com poden inventar un

joc o jugar sense cap joguina. Els anomenem tal i com ens els han dit ells, ja que amb el nom solament, ja us els imaginareu. "AMAGAR-SE EN UN PALLER", "BUSCAR L'ESPIGA VERMELLA", "CARRERES DE CÀNTIRS", "FER NINOTS I BATUSSES AMB LA NEU", "FER LLANTERNES AMB CARBASSES", "GRONXAR", "RUSCALL", "RIDORTA", "CAÇAR OCELLS AMB TRAMPES", "ENTERRAR TRESORS", "A MÒMIES AMB ELS ABRICS", "FER CABANES", "EXPERIMENTS AMB LES SIGLANTANES", "AMAGAR UNA COSA EN UN PALLER", "AMAGAR-SE ENTRE PALLOFES DE BLAT DE MORO", "AMAGAR-SE ENTRE FULLES DE PLÀTAN", "FER BOTES BOTELLES", "EL JOC DE LES ÀNIMES", "APREDREGAR UN GOS O LLIGAR-LI UN POT A LA CUA", "TRENAR VIDRES O XICRES D'ELECTRICITAT", "ANAR A APEDREGAR SENYORS", i l'esport rei, de cares a l'estiu, era: "PESCAR A LA RIERA", amb totes les modalitats de caçar cap-grossos i anguilles, remullar-se els peus, traspasar pedres, etc. la riera ocupava moltes hores de joc al bon temps. Un altre joc molt generalitzat són les "BAXADES AMB CARRETONS", podia ser sol o fent curses.

INSTRUMENTS MUSICALS

Estris amb elements naturals que podem separar en instruments musicals i altres que en diuen reclams. Els instruments són "FLAUTES" fetes amb canyes verdes, "XIULETS" amb pinyols d'albercoc, "NOU RONCANT" amb una nou, "RONCADORA" amb una castanya plana. Dins dels reclams hi ha el "BOTET" també amb una nou, i un altre amb escorça d'avellaner que està en saba.

JOGUINES

Hem recopilat una gran quantitat de fitxes de joguines, la majoria de fabricació prò-

pia, i això es veu per la descripció, que fan molt detallada, amb el material que utilitzen, l'època en què el trobaven i el lloc. Com fer "PETADORS", "BÈLITS I CANES", "NINES D'ESPIGOT DE BLAT DE MORO O DE SAC", "AGULLES DE FULLA DE PLÀTAN O D'ACÀCIA", "PILOTES DE DRAP", "ESQUELLOTS", "RUSCALLS", "GRONXADORS", "CESCLES DE FUSTA I DE FERRO", "TROMPITXOS I BALDUFES", "BALANCES", "SABATES DE BALLARINES", "BESTIAR AMB CARBASSONS", "LLANTERNES DE CARBASSA", "CARRETONS", etc. Del material que compraven ens expliquen els detalls de com eren les "BALES DE PEDRA I DE FANG", "CROMOS DE LA XOCOLATA JUNCOSA", "PILOTES DE GOMA", "FIRETES", etc.

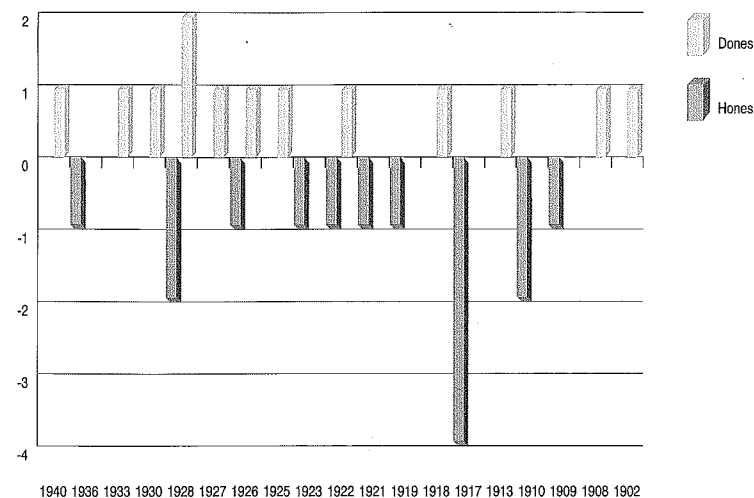
DITES I CANTARELLES

Les dites, cantarelles i cançons, surten més en l'ambient de joc femení que no pas el masculí. Quan no es volia algú a jugar o se la volia fer enfadar entonaven: "MICO

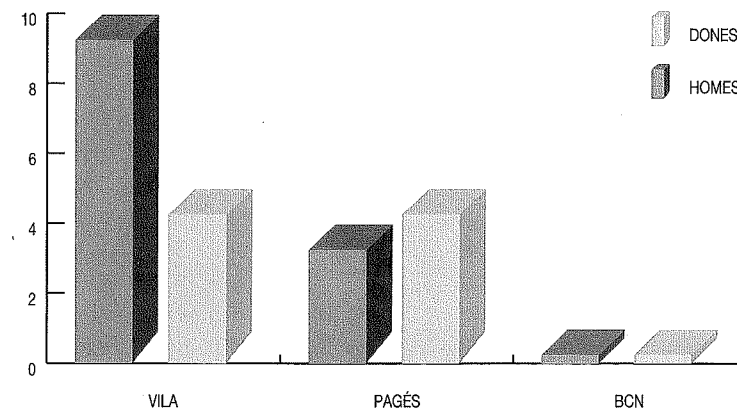
FILOS", "NO T'ESTIC AMIGA", "UNA VEGADA HI HAVIA UN REI", "LLETJA FUMADA", "SI FOS OCELLET", "UNA VEGADA UN CICLISTA DE PEGA",... I en aquest apartat no hi podia faltar les més conegudes: "ELS TRE REIS" i "CAGA TIÓ".

Sabem que aquesta és una classificació d'estar per casa, i que no és la definitiva, però ens ha servit per explicar el treball d'alguna manera. Tampoc no hi hem pogut fer constar tots els jocs, ni ho hem pretès, ja que la llista es faria una tirallonga pesada i perdria l'interès, per al lector, en aquest cas. Com equip no hem pensat ni per un moment, que aquest treball expliqui del tot el joc i el lleure d'una quarantena d'anys, han quedat moltes coses per dir i per recollir, però el temps és limitat. Per si despertem les ganes de saber-ne més, us diré que tot aquest material estarà a la vostra disposició al Museu Etnològic del Montseny "La Gabella".

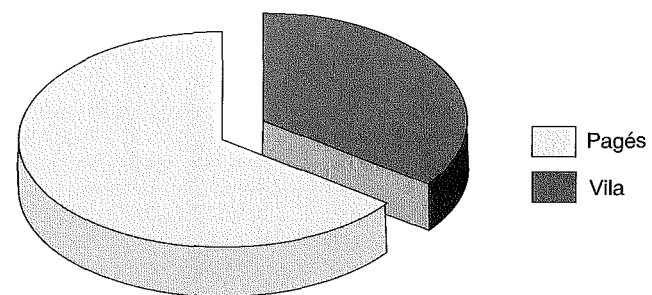
Gràfica núm. 1. - EDAT DELS INFORMADORS

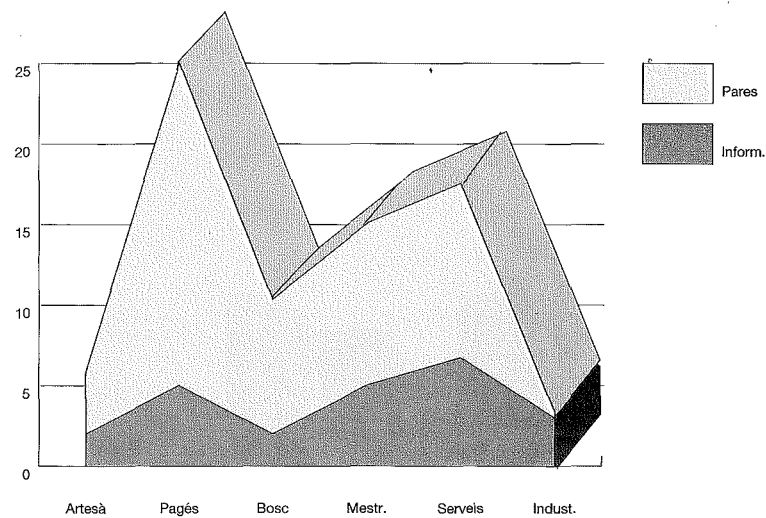
Gràfica núm. 2. - LLOC DE NAIXEMENT DELS INFORMADORS

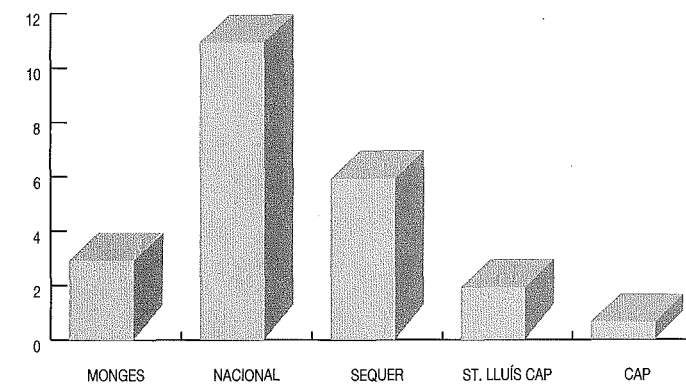
Gràfica núm. 3 - MITJANA DE GERMANS DELS INFORMADORS

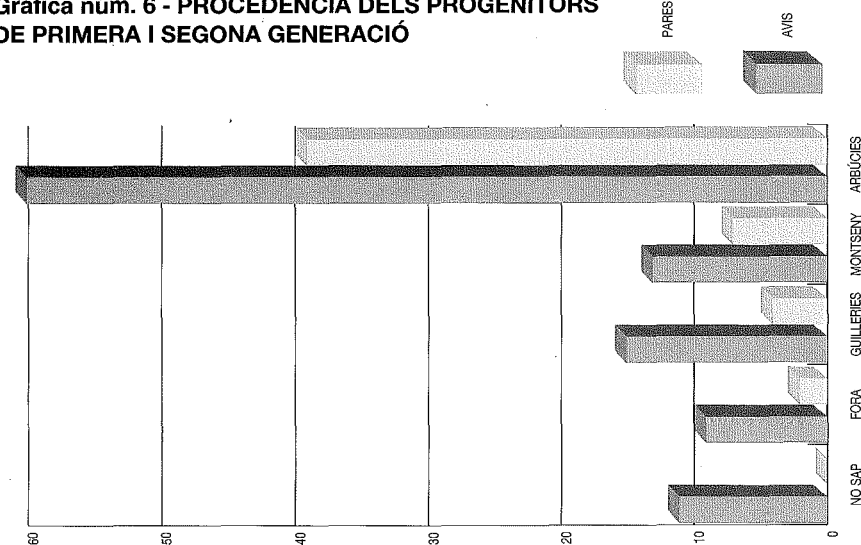
Gràfica núm. 4 - OFICIS DELS INFORMADORS I PROGENITORS

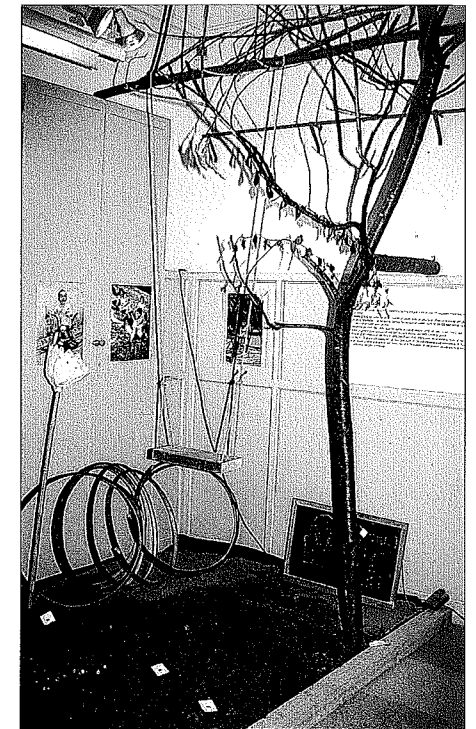
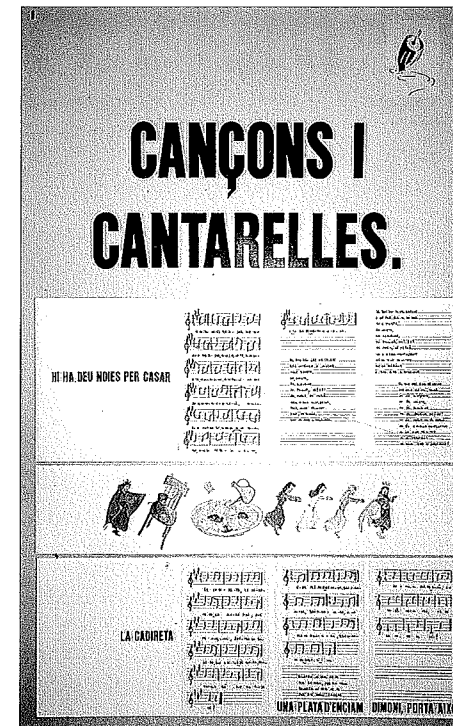

Gràfica núm. 5 - LLOC D'ESCOLARITZACIÓ DELS INFORMADORS

Gràfica núm. 6 - PROCEDÈNCIA DELS PROGENITORS DE PRIMERA I SEGONA GENERACIÓ

Exposició: El joc i el lleure tradicionals a Arbúcies, 1900 - 1940.
Octubre, 1994